

CSURGÓ BERNADETT – LÉGMÁN ANNA<sup>1</sup>

LOKÁLIS KÖZÖSSÉG, MEGTARTÓ KÖZÖSSÉG

Elméleti megközelítések a lokális közösség integráló szerepének vizsgálatához egy vidéki településen

DOI: 10.18030/socio.hu.2015.4.50

#### ABSZTRAKT

Tanulmányunk<sup>2</sup> célja, hogy a lokális és megtartó közösségekre vonatkozó szakirodalom áttekintésének segítségével meghatározzuk egy kvalitatív esettanulmány vizsgálati kereteit: hogyan vizsgálhatók egy vidéki kistelepülésen a közösségi integráció folyamatai. Mindehhez a szakirodalmi áttekintést két alapvető tematika köré rendezve tárgyaljuk, az egyik a megtartó közösségek és a közösségi integráció mechanizmusainak kérdésköre, mint a vizsgálat alap kérdésfeltevése, a másik pedig a lokális vidéki közösségek megközelítései, amely a tervezett vizsgálat tágabb értelmezési keretét jelenti. Mindkét irodalom nagy hangsúlyt fektet a közösségek identitásformáló szerepére valamint mindkettőben hangsúlyosan jelen van egy intézményi, *policy* jellegű megközelítés is.

**Kulcsszavak:** lokális közösség, megtartó közösség, társadalmi integráció

LOCAL COMMUNITY, BONDING COMMUNITY

THEORETICAL APPROACHES TO THE STUDY OF THE INTEGRATING ROLE OF LOCAL COMMUNITIES IN A RURAL MUNICIPALITY

#### ABSTRACT

The paper seeks to frame a qualitative research on community integration in a rural place by the overview of literature of bonding communities and also by reviewing rural sociology literature on local community. This literature review has two main focal points. First we focus on theories of bonding community and community integration as key research topics. In addition rural community approach is introduced as a wider context and research framework. Identity building is a central topic in both bodies of literature and also institutionalism and policy based approach has significant emphasis in both approaches.

**Keywords:** local community, bonding community, social integration

---

<sup>1</sup> Szerzők az MTA Társadalomtudományi Kutatóközpont Szociológiai Intézetének munkatársai.

<sup>2</sup> A tanulmány az *Integrációs és dezintegrációs folyamatok a magyar társadalomban* című OTKA kutatás (108836) keretében készült.

## LOKÁLIS KÖZÖSSÉG, MEGTARTÓ KÖZÖSSÉG

---

Elméleti megközelítések a lokális közösség integráló szerepének vizsgálatához egy vidéki településen

### BEVEZETÉS

Az individualizálódó társadalmakban a legkülönbözőbb helyi közösségeknek egyre nagyobb szerepe lehet az egyének közötti kapcsolatok alakításában, fenntartásában. A közösség fogalma többnyire pozitívan jelenik meg mind a hétköznapi, mind a tudományos diskurzusokban, idealisztikus képet alkotva a közösségről. Ennek egyik nyilvánvaló példája a vidék és a közösség fogalmának összekapcsolódása, különös tekintettel a vidék idilli képzetére. Ebből kiindulva a közösség integráló szerepének feltárását egy vidéki kistelepülés, azaz lokalitás példáján tervezzük vizsgálni, ahol nem csupán a közösségek integrációs szerepe, de a közösség és vidékiség összekapcsolódása és ennek integrációs hatása is megvizsgálható. Jelen tanulmány célja, hogy egy ilyen, a vidéki lokális közösségeket és azon belül is a megtartó közösségeket vizsgáló kutatáshoz gyűjtse össze és rendszerezze a szakirodalomban fellelhető elméleti-módszertani megközelítéseket, kereteket.

Írásunkban áttekintjük, milyen szociológiai meghatározásai, típusai lehetnek a közösségnek, és ezek a meghatározások, típusok hogyan használhatóak a kvalitatív közösségkutatásokban, illetve bemutatjuk a téma szempontjából meghatározó lokális, vidéki közösségekre vonatkozó szakirodalmat is. Célunk tehát olyan közösség-meghatározások és -tipológia alkotása, szerepek azonosítása, amelyek egy lokális vidéki közösség kutatásában használhatóak lehetnek.

Az integráció-dezintegráció helyi, megtartó közösségekben történő vizsgálatánál alapvető kérdés, hogyan jön létre egy adott közösség, hogyan válik valaki egy közösség tagjává, hogyan tartja fent ezt a tagságot vagy kerül ki a közösségből, hogyan változik a közösség, és milyen interakciók vannak az egyének között, hogyan hat egymásra az egyén és a közösség. Mi tartja egyben a közösségeket (pl. a közös együttműködés képessége, a közös érzelmi intenzitás, a közös cél)? Melyek azok a mechanizmusok, amelyek képesek az egyént a közösségben tartani, és mik azok, amelyek az egyén kizáródásához vezetnek? Mennyire homogén, hierarchikus egy adott közösség, ahol csak egy kizárólagos útja van az integrációnak, a közösség tagjává válásnak? Mennyire lehet demokratikus egy közösség, s hogyan segítheti, illetve gátolhatja a társadalmi integrációt? Hogyan működhetnek a helyi, megtartó közösségek az adott intézményes, társadalmi keretek között? Mit jelent ez a tagok számára? Mit eredményezhet a társadalomból kizárt csoportok felbukkanása a helyi közösségekben (ld. felülről kezdeményezett integráció megvalósulása helyi közösségekben, vagy spontán interakciók, pl. pszichiátriai betegek diagnosztizáltak, romák stb. esetében)?

## TÁRSADALOMTUDOMÁNYI MEGKÖZELÍTÉSEK A KÖZÖSSÉGEK LEÍRÁSÁBAN

A közösség-meghatározások többsége a lokalitás, a hely és a közösség között szoros kapcsolatot feltételez (pl. Vercseg 1993, Gorman 2002), a közösségek egy adott helyen és időben alakulhatnak ki és maradhatnak fenn. A közösségek esetében két alapvető integráló mechanizmus azonosítható: az első a közösség identitásformáló szerepéhez kapcsolódik, és itt a közösségi, azaz a kollektív identitás jelenti az integráció alapját, míg másik esetben az integráció a közösség intézményi, szervezeti jellegéhez kapcsolódik. Az utóbbi esetben az integráció lényege, hogy az egyének közösségekbe szerveződnek és részt vesznek a szervezett közösség tevékenységeiben, ebben az esetben pedig a részvétel jelenti az integrációs mechanizmust. Az intézmények határozzák meg a közösségi lét mindennapjait, kereteit, oly módon szervezve a társadalmi életet, hogy a társadalom tagjai a közösség számára szükséges funkciókat ellássák. A különböző közösségek integrációja, részvétele, lehetőségei alapvetően függenek attól, hogy milyen intézmények léteznek a társadalomban, ezek hogyan működnek, és mennyire inkluzívak (Sen 2003). Az alapvető intézményekhez való hozzáférés, az írott és íratlan megállapodások, normák, az intézmények működésének ismerete jelentősen befolyásolják egyes közösségek helyét, működését és fennmaradását a társadalomban. Emellett az egyén és a közösségek, intézmények közötti kapcsolatok is fontosak. A közösség egyénekből jön létre, az egyének tartják fenn, működtetik, ugyanakkor a közösség biztonságot, identitást, a valahová tartozás érzését, célt adhat az egyén számára. Alapfeltevésünk, hogy a megtartó, helyi közösségek léte a társadalmi integráció alapja lehet. Születésünk pillanatában egy társadalom, egy család, egy közösség tagjává válunk, s az általuk alkotott, róluk szóló történetek, emlékek alkotják identitásunk/identitásaink alapját, s jelölik ki helyünket a társadalomban, a világban. Folyamatos kölcsönhatás ez, melyben mi is alakítjuk, formáljuk környezetünket, miközben környezetünk is hat ránk, az egyén és a közösség kölcsönhatása folyamatos. A társadalomtudományi diskurzusokban az individualizáció folyamatával párhuzamosan, azzal összefüggésben változik a közösségek szerepe is, ennek ellenére azonban központi helyük az egyén életében, úgy tűnik, megmaradt. A minket körülvevő környezetről, a helyi közösségekről, az általunk választott közösségekről alkotott képek talán épp azért tudnak mai társadalmunkban is oly vonzóak lenni, mert továbbra is biztos identitást, a valahová tartozás élményét kínálják (legalábbis ezt ígérik az egyén számára), egy olyan helyet, közeget, ahol otthon érezhetjük magunkat, még ha ez nem is tart többé egy életen át (Bauman 2000, Giddens 1991, Becze 2010).

A közösség pozitív képzetét hangsúlyozó elemzések nem, vagy csak ritkán foglalkoznak azzal, hogy milyen esetleges diszfunkcionális, negatív hatásai, elemei lehetnek a közösségnek (kizárás, homogenizáció, bezáródás stb.). Ugyanakkor, mivel minden közösségnek vannak határai, ezért amíg saját tagjait befogadja, addig másokat kizárhat (pl. Gorman 2002, A. Gergely 1996). A fogalom megalkotásához tehát szükség van a mi és az ők megkülönböztetésére is. Az elzárkózás, a kizárás, a másik megalkotásának s folyamatos megjelenítésének segítségével erősíthető a mi-tudat, az összetartozás érzése, a közösség egységessé válása. De vajon valóban elengedhetetlen-e az elzárkózáson alapuló egység a tényleges közösségek hatékony működéséhez? A jelenkori közösségrepresentációk központi kérdései, hogy mi alkotja, tartja fenn a közösségeket: a mi és az ők megkülönböztetése, a másság meghatározása, a hasonlóság és a különbözőség megjelenése, megítélése és szerepe.

A klasszikusnak számító szociológiai elméletek és szakirodalmi definíciók nagy része a közösség funkci-

onális megközelítéséből indul ki, ami az alapján írja le a fogalmat, hogy különböző korokban milyen funkciói vannak vagy lehetnek a közösségeknek az emberi együttélésben, társadalmakban, vagyis mik azok, amik a közösségeket létrehozzák és fenntartják. Ilyen látható és látens funkciók lehetnek a konkrét közös célok, érdekek (pl. szabályok, normák, értékek teremtése, meghatározása és megerősítése, kollektív identitás alkotása és fenntartása, egyéni önmeghatározás, egyének közötti kapcsolatok, interakciók alakulása és fenntartása, kollektív cselekvés, egymás támogatása, segítése, kontrollálása (Hankiss 1983, Gorman 2002, Kovács 2007). A közösségek szocializáló és társadalmi részvételt lehetővé tevő, illetve ellenőrző funkciójának központi szerepe van. A közösségben válik az egyén önálló individuummá s ezzel párhuzamosan a társadalom tagjává. Elősegítheti az egyén kiteljesedését, identitása megerősödését s társadalmi integrációját is, ugyanakkor bizonyos esetekben a túlzott homogenizálódás a kis, helyi közösségek zárttá válásával és az esetleges szegregálódás folyamányaként dezintegrációhoz is vezethet.

Az alábbiakban a közösség három ideáltípusát (közvetlen vagy adott közösség, eszmei vagy választott közösség, inkluzív közösség) írjuk le, melyek megkülönböztetése fontos eleme az integrációs folyamatok helyi közösségekben történő vizsgálatának (Légmán 2012). A vizsgálat központi elemét jelentő megtartó közösségek tartalmazhatják mindhárom ideáltípus elemeit. Létrejöhetnek eleve azzal a céllal, hogy megtartsák, támogassák egymást az egyének (önsegítő csoportok), vagy azokat, akik segítségre szorulnak (pl. daganatos embereket segítő szervezetek), illetve lehet egy konkrétan meghatározott, más célja a közösség működéskéne (pl. hímzőkör), s ilyenkor a megtartás, a támogatás úgymond egy másodlagos, látens funkciója lehet a közösségnek. Más szempontból lehetnek alulról szerveződő, spontán illetve intézményesen létrejövő helyi közösségek, melyeknek megtartó funkciója van. A lokális megtartó közösségek vizsgálatakor fontos, hogy elhelyezzük azokat a társadalomtudományi szakirodalom közösség-meghatározásaiban az alábbiakban bemutatásra kerülő ideáltípusok mentén.

### Közvetlen vagy adott közösség

A közvetlen vagy adott közösség – a meghatározások szerint – jellemzően a születésétől kezdve körülveszi az embert, s egy életen át elkíséri, ami egyfajta kész, felülről kialakított identitást, közös értékrendet s határozott mi-tudatot kínál, azonosságot, homogenitást, biztonságot és hovatartozást sugall (Van Rees 1991, Gorman 2002). Itt a legfőbb összetartó erő a bizalom és a szolidaritás, egymás kölcsönös segítése. Az elsődleges cél ebben az értelemben a közösség fenntartása, így az egyén, az individuum háttérbe szorul, a közösség szerepe, hogy szocializálja az egyént, aki alkalmazkodik a közösség fennálló szabályaihoz, normáihoz. Ezt írja le lényegében Durkheim (2001) is organikus szolidaritásként, amely a differenciált társadalmakra jellemző, és alapja a munkamegosztás, valamint erre utal Granovetter (1995) erős kötések elmélete is. Castells (2006) a hagyományos közösségképek által kínált kollektív identitást olyan konstrukciónak tekinti, aminek segítségével az egyén a közösséghez köthető, s ez egyfajta biztonságot, folytonosságérzetet nyújt számára. A közösség az egyén bizonytalan identitása helyett a közösség által elfogadott, támogatott énképet adhat, az érzést, hogy közejük tartozom, olyan vagyok, mint ők (lényegében ez jelenik meg a vidéki közösségek idealisztikus leírásában is (Boyle–Halfacree 1998, Csurgó 2013, 2014).

Ez a közösségrepresentáció tökéletesen illik a hagyományos társadalomfelfogáshoz, ahol egy igaz, nagy narratíva értelmezte, szervezte a világgépet, s ahol a változatlanúságba vetett hit töretlen volt. A kizárólagos igazság megkérdőjelezésével párhuzamosan azonban úgy tűnik, hogy ez a típusú közösségfelfogás nem tudja teljes egészében leírni a társadalmak működését. Hasonló gondolatokat fogalmaz meg Giddens is a hagyomány és identitás kapcsolatáról, szerinte a premodern társadalmakban az egyéni és kollektív identitás stabilitását, és az egyén ontológiai biztonságát a tradíciók biztosítják. Ezzel szemben a reflexivitással jellemezhető későmodern korban az identitás (az egyéni és kollektív egyaránt) megerősítését nem feltétlenül segítik a magától értetődő hagyományok, mindez egyéni feladattá és ezzel együtt megkérdőjelezhetővé és bizonytalanná válhat (Giddens 1991, Sik 2013).

A közvetlen közösség mintegy természetes módon integrálhatja az egyént a közösségbe, a legkevésbé intézményesített forma, ami ugyanakkor nagyon erős határokat alkot, nagyon nehéz bekerülni illetve kikerülni belőle. Ezzel kapcsolatosan a következő kérdések fogalmazhatóak meg: vajon ma a helyi közösségekben milyen mértékben találhatók meg az adott közösség elemei, milyen hatásuk van az egyénekre, mennyire kényszerítő erejűek vagy változtathatóak, mennyire stabilak és biztonságot nyújtok (ld. pszichiátriai betegek diagnosztizáltak, kényszerközösségek).

### **Eszmei vagy választott közösség**

Az eszmei vagy választott közösség az autonóm egyének szabad társulását jelenti, ahova az egyének saját akaratukból, valamilyen közös cél vagy érdek megvalósítása miatt csatlakoznak (Horváth 2009). Ezek a közösségek a meghatározások szerint gyakran multilokálisak, multikulturálisak, plurálisak, s egy egyén egy időben több közösség tagja is lehet (pl. Utasi 2010). Fő jellemzőik az átmenetiség, a nyitottság, a lazább kötelékek, s az egyén középpontba helyezése; a közös cél vagy érdek megszűnése, érdekellentét stb. esetén működésük felbomolhat. A közösségnek ez a típusa úgy tűnik, hogy alkalmazkodik a posztmodern társadalom- és emberkép követelményeihez, rugalmas, nyitott, könnyen alakítható, megszüntethető, elsődlegesen nem erős kötődéseken és erős kötéseken (Granovetter 1995) alapul, nincsenek megváltoztathatatlan szabályok, felülről kialakított identitásminták, és az egyénnek lehetősége van arra, hogy hatékonyan formálja, alakítsa az adott közösséget: az egyén került a középpontba. Sok esetben azonban ezekben az újonnan konstruált, választott közösségekben is megjelennek a hagyományos, adott közösségek funkciói: fontos összetartó szerepe lehet működésükben a közös értékrendnek, a mi-tudatnak, hosszú ideig fennmaradhatnak, s tagjaik számára kész identitást, biztonságot, s a valahová tartozás élményét kínálhatják (Vályi 2004). A választott közösség integrációs hatása kisebb lehet, mint az adott közösségé, ugyanakkor nyitottabb, könnyebb a ki- és bekerülés. A három ideáltípus közül ez lehet a leginkább intézményesült forma. Ez a közösségi forma jelentősen épít az egyén érdekérvényesítő illetve alkalmazkodó képességére, így akiknek ezek a képességei gyengébbek, kevésbé válhatnak választott közösségek tagjaivá, jelenhetnek meg ezekben a közösségekben. Fontos kutatási kérdés lehet, hogy vajon ez a közösségforma mennyire jellemző a mai Magyarország helyi társadalmaira és kik azok, akik elsődlegesen ilyen közösségformákban jelennek meg?

## Inkluzív közösség

Az inkluzív közösség fogalma először az oktatásban jelent meg, a speciális nevelési igényű, fogyatékos, tanulási nehézségekkel küzdő, szociálisan hátrányos helyzetű vagy akár kivételes tehetségű gyermekek kapcsán. Az inklúzió nem kategorizál, nem alkot különböző, egymástól elkülönített, elzárt csoportokat; ebben a felfogásban nincsenek többé speciális nevelési igényű, fogyatékos stb. gyermekek, csak különböző lehetőségekkel rendelkezők. Az inkluzív közösség definíciója szerint a különbözőség válik „normálissá”. Az inklúzió meghatározása szerint nem különböző, egymással szemben álló, integrálandó csoportok vannak, hanem különböző képességű, identitású, különböző lehetőségekkel rendelkező emberek, s az együttélés egymásnak, illetve egymás másságának kölcsönös elfogadását jelenti. Ez a meghatározás megegyezik a demokrácia alapelvével, hiszen mindenkinek egyforma hozzáférést, lehetőséget biztosít a közösségekben való részvételre (Forray–Varga 2011). Az inkluzív közösségekben minden személynek megvan a szabad választási joga és részvételi lehetősége az őt és a közösséget érintő kérdésekben (Forray–Varga 2011). Így próbál meg ez a megközelítés túllépni a különböző kisebbségi csoportok integrációs kényszerén, a másság és a hasonlóság kérdésén. A cél többé már nem az, hogy a kisebbség alkalmazkodjon a többség által meghatározott, kijelölt s követett normákhoz, hanem az egyéni igényeket figyelembe véve alakulnak az együttélés normái. A sokféleség felismerése és értékékként való megélése, a másik megismerése és elfogadása jelentheti itt a közösségek alapját. Ez a megközelítés, úgy tűnik, megpróbálja megjeleníteni a posztmodern értékeket: a különböző identitások és életmódok létezhetnek egy helyen és időben, egy közösségen belül, s a kölcsönös egymásra hatás egyáltalán nem jelenti önmagunk feladását, megszűnését, mindez nem veszélyezteti sem identitásunkat, sem önmagunkat, sem a közösség működését. A közösségi integráció kutatásában lényeges kérdés lehet, hogy vajon a helyi társadalmakban hogyan és hol jelenhetnek meg az inkluzív közösségformák.

## LOKÁLIS KÖZÖSSÉGEK – VIDÉKI KÖZÖSSÉGEK

A kortárs vidékszociológiai irodalomban a közösség és hozzá kapcsolódóan az identitás kérdésköre leghangsúlyosabban a vidék idilli reprezentációját és a vidék fogyasztói karakterét hangsúlyozó elemzésekben jelenik meg. Tönnies *Közösség és társadalom* című műve (1887, magyarul 1983) óta a vidék és közösség fogalma összekapcsolódik. A vidék jelenkori reprezentációjának, imázsának is az egyik leghangsúlyosabb eleme a közösség. A vidéki lokalitás ilyen értelemben értelmezhető a közvetlen vagy adott közösség ideáltípusaként, amely erős kollektív identitást biztosít a tagjai számára. A Tönnies-féle vidékkép ma is él, és meghatározó társadalmi gyakorlatokat eredményez. (Boyle–Halfacree 1998, Hardi 2002, Bajmóczy 2002, Csapák 2007, Jetzkowitz et al. 2007, Kovách 2007, Csurgó 2014). A vidéki közösség pozitív imázsa alapvető motivációs elemként jelenik meg a városból vidékre vándorlás és a vidékturizmus esetében is (Boyle–Halfacree 1998, Csurgó 2013). A vidéki közösség képzete a vidék idilli reprezentációjának egyik alapeleme, és lényege a vidék városi fogyasztás nélküli karaktere, azaz az „eredeti” közösség (Short 2006, Bell 2006, Kovách 2007). Ugyanakkor, paradox módon, ez az idill-jellegű reprezentáció alapvetően méltányolja a városi fogyasztást, sőt a különböző területeken a fogyasztás mértéke éppen az ilyen típusú reprezentáció adott területre jellemző kiterjedtségét, erejét, fokát mutatja (Halfacree 2006, Short 2006, DuPuis 2006). A vidéki közösségek újraéledésében a vidéken fogyasztóként megjelenő (döntően városi) középosztálynak meghatározó szerepe van (Cloke–Goodwin–Milbourne 1998,

Cloke–Phillips–Thrift 1998). A vidéken fogyasztóként megjelenő városi csoportok esetében a vidék és annak közössége az eszmei vagy választott közösség ideáltípusának feleltethető meg. A városi fogyasztók a vidéki térben a saját közösségképüknek megfelelő közösségeket hoznak létre, ahol a közös cél a vidék idilli közösségének az felélesztése és megélése. Ezek között a közösségek között számos (helyi hagyományőrző klubok, természetvédő körök stb.) megtartó közösségként is működhet, hiszen a vidékidill egyik fő jelentése a tradicionális közösséghez kapcsolódik (pl. nagycsalád).

A vidék idilli értelmezése egyrészt jelenti a vidéki és paraszti identitás felélesztését, másrészt az emberek tájon, szomszédságon és ismeretségen alapuló, ki nem mondott vágyát a vidéki élet iránt. Így ez a fajta vidékidill értelmezhető a lokális identitás iránti társadalmi igényként is, és mindez erőteljesen összekapcsolódik a népi kultúra esztétizálásával, amit a néprajztudomány a folklorizmus (Bausinger 1995) fogalmával ragad meg, és ennek társadalmi bázisaként döntően a felsőbb társadalmi rétegeket, értelmiségieket határozza meg, hisz ezek a csoportok uralják a folklórról való beszédmódot (Bíró–Gagy–Péntek 1987).

A kutatások azt jelzik, hogy a vidéki közösségi, helyi identitás jelenkori formája erőteljesen összefügg a vidékidill-típusú szociális reprezentáció uralmával, ami a vidék, vidékiség felértékelésével is jár (Murdoch–Marsden 1994). Számos kutató hívja fel a figyelmet arra (Boyle–Halfacree 1998, Szijártó 2002), hogy a különböző vidéki helyek egyre nagyobb mértékben öltenek középosztályi formát. A házak, a tevékenységek, a helyi életvilág és lokális identitás egésze átalakul, átveszi és épít a középosztály reprezentációján át közvetített vidékidillre. Shaun Fielding (1998) angliai kutatásai alapján hangsúlyozza, hogy a városból vidékre költözés döntő mértékben átalakítja a helyi közösségek szerkezetét. Vizsgálatának középpontjában a helyi lakosság társadalmi-kulturális identitása és a hely kapcsolata áll. Megállapítja, hogy a lokális identitás kialakításában és megerősítésében döntő szerepe van a kívülről érkező, középosztályi csoportoknak, melynek következtében a helyi identitásnak azok az elemei erősödnek meg, amelyek illeszkednek a vidékidill középosztályi imázsához, és ezzel párhuzamosan azoknak az identitása, akik kimaradnak a kívülről érkező középosztály által uralt hatalmi kapcsolatokból, marginalizálódik. Hasonlóképpen Murdoch és Day (1998) elemzésének középpontjában a vidéki közösség és természet, mint a vidék konstrukciójának és rekonstrukciójának központi elemei állnak. Megállapítják, hogy vidék abban a folyamatban formálódik újjá, amelyben a társadalmi szereplők, döntően a városból kiköltöző középosztálybeliek az egyre erőteljesebb globalizáció körülményei között létrehozzák a közösség és stabilitás új formáit, amely a lokális közösség és identitás új alapját jelenti. Mathieu és Gajewski (2002) Franciaország esetében is azt hangsúlyozzák, hogy az 1970-es években meginduló vidék reneszánszaként definiált jelenség egyik fontos következménye, hogy a városiak megjelenésének hatására a civil kezdeményezések, a civil közösségi élet fellendült, ami gyakran az egyházi keretekben működő helyi szervezetek, társaságok megerősödésével járt együtt, jelentős hatást gyakorolva a helyi közösség szerveződésére és a lokális identitásra. Caftanzoglou és Kovani (1997), a diskurzuselemzés módszerét segítségül hívva, a görög vidék professzionális diskurzusán belül a folklór diskurzuselemzésével vizsgálták a kulturális identitás és integráció kérdését. Megállapították, hogy a vidéki területek esetében a hivatalos kulturális politika a szélesebb társadalmi-gazdasági fejlesztésektől elkülönítve kezeli a kulturális fejlődést. A kulturális fejlesztések jellemzően a kultúrházak létrehozására koncentrálnak, és ami különösen lényeges: a vidéki kultúrát a folklórral azonosítják. Mindezek azonban, a kutatók szerint, nem képesek megállítani a helyi identitás hanyatlását, és nem elégítik ki a fiatalabb generációk szórakozási igényeit

sem. A kulturális politikai beavatkozások alapvetően a városi fogyasztók igényeit szolgálják és a városiak vidék-reprezentációjára építenek, ami a ruralitás folklór alapú muzeumifikációját<sup>3</sup> (*museumification*) eredményezi. A vidéki területek történeti öröksége, sajátos kulturális hagyományai, amelyekben a helyi kultúra és identitás gyökerezik, és figyelembe veszi a bonyolult és szerteágazó kapcsolatot a kultúra, a gazdaság és a társadalom között, helyi szinten nem jelenik meg ebben a vidéknek a tömegfogyasztásra építő megközelítésében. Ez a fajta kulturális politika pedig nem képes kezelni a vidéki fiatalok kulturális deprivációját, azaz kirekesztődéshez, dezintegrációhoz vezet(het): a közvetlen vagy adott közösség nem képes integrálni a tagjait, és nem jönnek létre olyan eszmei és választott közösségek sem, amelyben a fiatalok megtalálhatnák a helyüket.

A helyi vidéki ember fogalma nagyon változatos jelentéseket takar, amit legtöbbször tehát nem a helyiek, hanem a kívülállók konstruálnak, és amelyekben nagyon sokféle társadalmi csoport jelenhet meg a rurális gettók szegényeitől a gazdálkodó családokon át a városkörnyéki középosztályig (Megyesi 2007, Csurgó 2013), de a legjellemzőbb képzetek mégis a népi kultúra és közösség tradicionális parasztcsaládjaihoz és paraszti közösségéhez köthetőek (Csurgó 2007, Kovách 2007). Ez azt eredményezi, hogy a vidéki közösségekben esztétizálódik a vidéki élet és a hely, amely döntő hatással van a helyiek lokális identitására is.

A vidéken fogyasztóként megjelenő csoportok identitás- és közösségteremtő szerepére számos magyarországi kutatás is rávilágított (pl. Fejős–Szijártó 2002, Tamáska 2011). Szijártó (2002) káli-medencei vizsgálatai is azt mutatják, hogy az újonnan betelepülők meghatározó szerepre tesznek szert a falvak életében, vidékértelmezéseik révén teremtik meg valójában a Káli-medencét mint turisztikai régiót azáltal, hogy kijelölik határait, illetve identitás-megalapozónak nyilvánítják. Ezekre az értelmezésekre épülnek aztán a turisztikai, területfejlesztési koncepciók. Hasonlóképpen, a magyar tanyai turizmus elemzése is azt mutatja, hogy a turizmus felerősít bizonyos mítoszokat, sztereotípiákat; a tanyák a hagyományra, népi kultúrára és tanyasi életmódra hivatkozva definiálják önmagukat, alakítják ki lokális imázsukat és identitásukat (Kürti 2000). Egy a budai agglomerációban végzett vizsgálat eredményei (Csurgó 2013) is azt mutatják, hogy a városból kiköltözőknek egy markáns csoportja a közösségi élet vágyával érkezik a vidéki településekre, és ennek megfelelően aktív közösségteremtő tevékenységbe kezd, ezáltal megújítva, átalakítva a helyi közösségi élet hagyományos formáit. A kiköltözők vidéki közösség iránti vágyában erőteljesen van jelen a premodern értékek iránti igény, amely a közösségi élet retraditionalizálásában, a hagyományok újraértelmezésében manifesztálódik. A helyiek percepciója szerint a közösségi és civil élet irányítóivá a beköltözők válnak. Így válik egyre hangsúlyosabbá a vizsgált településeken a környezet- és természetvédelem, a hagyományörzés és a hagyományokra építő kulturális tevékenységek, és alakul át a lokális identitás. Az újonnan érkezők igényei, ízlése és értékválasztása határozza meg a helyi közösségi és még inkább kulturális életet, ezzel átalakítva a helyi közösségeket, a korábbi közösségi kapcsolatokat (Csurgó 2013).

A lokális közösség lokális identitás-értelmezése esetében kulcsfontosságú, hogy az individualizációs hatásokkal szemben a vidéki közösség megtartó közösségként reprezentálódik, amely az integráció és identitás alapját is jelenti (A. Gergely 2005).

---

<sup>3</sup> A muzeumifikáció az „élő” hely átalakítása a hely idealizált reprezentációjává, ahol a cél már nem a lakóhelyi használat, hanem a megjelenítés, a „múzeumi érték” (Caftanzoglou és Kovani 1997).

A közösségi integráció vizsgálatánál alapvető kérdés lehet:

a) vajon mi történik azokkal, akik nem tudják vagy akarják átvenni ezeket az újonnan kialakított vidékképeket, nem osztoznak a többség lokális identitásában, és ezáltal úgy érzik, hogy nem tartoznak bele ezekbe a közösségekbe;

b) hogyan változik az adott közösség, és milyen szerepe lehet ebben a folyamatban a választott közösségeknek, s megjelenhetnek-e inkluzív közösségek;

c) hogyan fogadják az újonnan érkezőket az ott születettek, milyen új kapcsolatok, közösségek alakulhatnak ki közöttük, és ez hogyan alakítja a helyiek lokalitáshoz való viszonyát, identitását és vidéki település esetében a vidékképzését.

### MEGTARTÓ KÖZÖSSÉGEK

Azokon a helyeken, ahol kevés olyan (ez lehet akár spontán, alulról létrejövő vagy intézményesen kialakított és fenntartott) közösség működik, ahol vannak közös célok, és az emberek képesek egymást támogatni, segíteni, megtartani, ott kisebb az integráció szintje, kevésbé boldogok az emberek, nem működik hatékonyan a helyi társadalom (Kopp–Skrabski 2008). Nemzetközi kutatások kimutatták, hogy míg a civil szervezetekben résztvevők száma az utóbbi évtizedekben folyamatosan csökkent (Putnam 1995), a kisközösségek – ahol a definíció alapján valamilyen közös érdek nyomán cselekednek, ugyanakkor a közösségi összetartozás érzése is igen erős – hatékonysága, cselekvési potenciálja növekszik (Wuthnow 1994). Egy 2002-es magyarországi kutatásban a megkérdezettek 63%-a értett egyet azzal az állítással, hogy senki nem törődik a másikkal. Ez az arány 2006-ban 81%-ra nőtt (Kopp–Skrabski 2008). A közösségi szintű bizalomvesztéssel párhuzamosan azonban úgy tűnik, hogy a családi támogatás, segítségnyújtás percepciója nőtt ebben az időszakban (Kopp–Skrabski 2008, Albert–Dávid 2015). Mindez azt jelezheti, hogy Magyarországon egyre kevesebb helyi, megtartó közösség van, vagy ezek a közösségek nem képesek hatékonyan működni, egyre erősebb az individualizáció, a dezintegráció, és a család szerepe nő a helyi közösségek szerepével szemben.<sup>4</sup>

A közösségek integráló, megtartó szerepét hangsúlyozza a vidékfejlesztési szakirodalom is, amely erőforrásként, a helyi fejlesztési kapacitás alapjaként tekint a helyi közösségekre. A lokális közösség kérdése a vidékszociológiai irodalomban fejlesztéspolitikai fókuszú elemzésekben tehát hangsúlyosan jelenik meg. A közösségek megjelenése a fejlesztéspolitikai irodalomban ahhoz a vidékfejlesztés-politikai fordulathoz köthető, amelynek következtében a korábbi modernizációs, külső erőforrásokon alapuló exogén fejlesztést felváltotta a helyi természeti és társadalmi erőforrásokra építő endogén – a lokális közösségek fejlődését, fejlesztési kapacitását középpontba állító – fejlesztéspolitika (Lowe–Murdoch–Ward 1995, Van der Ploeg–Renting 2000). Mindezek hatására a vidékszociológiai irodalom egyre nagyobb figyelmet szentel a helyi szereplők részvételének, a helyi közösségek kapacitásának a fejlesztésekben. Bár a fejlesztés döntően gazdaságfejlesztést jelent, figyelembe véve a gazdasági viselkedés társadalmi beágyazottságát (Polányi 1976) az európai vidékszociológiában a gazdaság mellett fontos elemként jelenik meg a társadalom, a közösség fejlesztésének vizsgálata is (Shortall

<sup>4</sup> A családot a közösség magjának, elsődleges formájának tekintjük. A család azonban egy sokkal zártabb egység, ahova csak társadalmilag meghatározott módokon lehet bekerülni.

2004, Shucksmith–Chapman 1996).

A lokális közösségek fejlesztéspolitikai vizsgálatának egyik alapvető kérdésévé vált a helyi vidékfejlesztésben való részvétel és kirekesztődés, azaz az integráció és dezintegráció kérdése (Shucksmith 2000, Shortall 2004). Shucksmith (2000) az angliai LEADER program elemzése kapcsán megállapítja, hogy a közösségi fejlesztési kezdeményezésekben vannak bizonyos szereplőcsoportok, akik nagyobb hatalommal és jelentőséggel rendelkeznek, és jobb képességgel bírnak a kezdeményezésekben való részvételhez is. Ez azt eredményezheti, hogy az elitcsoportok érdekei érvényesülnek a helyi kezdeményezésekben, illetve a marginális csoportok kevésbé tudnak bekapcsolódni a fejlesztésekbe. Elemzésében azt vizsgálta, hogy mit jelent a közösségi szintű kapacitásépítés. Rávilágít arra, hogy az elit határozza meg a terület identitását, a területi alapú partnerségi kapcsolatok legitim résztvevőinek körét, hogy mely érdekek jelenjenek meg közösségi érdekként, hogy mi legyen a fejlesztés tárgya, és általában, hogy mit értsünk fejlesztés, alulról építkezés, fenntarthatóság és vidék alatt. Ez azt jelenti, hogy az endogén fejlesztések az elitcsoportok tőkéjének forrásává váltak.

Kutatások bizonyítják tehát, hogy a résztvevők vidékfejlesztésen belüli sikere nagymértékben függ a helyi társadalmi beágyazottságtól, a tudástól, amit használnak, a kapcsolatteremtő és kockázatvállalási képességüktől (Kovách–Kristóf 2007, Tovey–Bruckmeier 2008, Kelemen–Megyesi–Nagy Kalamász 2008, Csurgó–Kovách–Kucerova 2008). Murdoch (2000) a helyi hálózatokat elemezve azt bizonyítja, hogy a különböző adottságú területeken különböző fejlesztési módszerek (endogén, exogén) lehetnek sikeresek. Az endogén fejlesztések azokon a területeken sikeresek, ahol történetileg kialakultak az együttműködés formái, a külső gazdasági és piaci kapcsolatok. Ahol azonban ezek a hálózatok nem alakultak ki, ott a fejlődéshez külső (exogén) erőforrások szükségesek, amelyek elősegítik a helyi identitások és imázsok felértékelését, és ezen keresztül a helyi kapacitások kibontakozását.

A lokális közösségek fejlesztéspolitikai részvételének és kapacitásának előtérbe kerülése a társadalmi tőke és hálózatkutatói módszerek megjelenését eredményezte a vidékszociológiai elemzésekben (Csurgó–Kovách–Megyesi 2009). Jo Lee és szerzőtársai (2005) a helyi kapcsolathálózatokat és a térségi marketinget elemezve megállapították, hogy a társadalmi tőke erőteljesen kapcsolódik a helyi identitáshoz, ami pedig a lokális fejlesztések serkentésének alapját jelenti. Murdoch (2006) egyenesen hálózatossodó vidékről beszél, amelynek fő sajátossága, hogy egyidejűleg megy végbe a helyi politikában, gazdaságban és társadalomban. A hálózatossodási folyamatok háttérében az integrált és fenntartható vidékfejlesztés elveinek térhódítása áll, amely a szereplők partnerségi együttműködésére és ezzel együtt a politikai hálózatok átrendeződésére, a többszintű kormányzati rendszerekre épít (Derkzen 2008). Ebben az új rendszerben a helyi és nem helyi szereplők között kölcsönös függés jön létre, és a hatalmi viszonyok hierarchiája a politikai hálózatok kölcsönösségének adja át a helyét (Klijn et al. 1995, Rhodes 2000, Murdoch 2006).

A társadalmi tőke elmélet a magyar vidékfejlesztés vizsgálata esetében is megjelenik. Kis Krisztián (2006) például a társadalmi tőke fogalmának különböző megközelítéseit alkalmazta a magyarországi LEADER vidékfejlesztési program vizsgálatában. Vizsgálatának fókuszában a bizalom és az együttműködési készség állt. Eredményei szerint a LEADER keretein belül kötelező a partnerségen keresztül az együttműködés kialakítása, ami aktivizálja a helyi közösségeket és *„általa jobb és realisabb jövőkép és ennek megfelelő stratégia készülhet, ami*

jobban szolgálja a kistérség felzárkózását, az ott élők életminőségének javítását” (Kis 2006:30). Tömpe Ferenc (2007) a vidéki társadalom egyik fontos rétege, a farmergazdák vizsgálata esetében alkalmazta a társadalmi tőke elméleti megközelítéseit és mérési módszereit. A kutatás fő kérdése, hogy a magyar farmer milyen társadalmi tőkével rendelkezik, és milyen korreláció mutatható ki ennek nagysága és a farmjövedelmek között.

A társadalmi tőke putnami elmélete segítségével vizsgálta Vercseg Ilona (2004) a közösségfejlesztést két magyarországi településen. Megállapította, hogy a közösségfejlesztők civil részvételre irányuló kezdeményezései és a lassan demokratizálódó társadalom befogadó készsége között óriási szakadék van, amit célzott kormányzati közösségfejlesztési programokkal lehetne kezelni. Boda Tímea (2007) szintén hangsúlyozza a társadalmi tőke vizsgálatának fontosságát a vidékfejlesztésben. Szerinte a társadalmi tőke a gazdasági fejlődés fontos indikátora. Megyesi Boldizsár (2014) két kistérségi esettanulmány elemzésével a társadalmi tőke többretegű elméletét alkalmazva arra kereste a választ, hogy az eltérő helyi viszonyok hogyan hatnak a helyi fejlesztéspolitikára, a társadalmi tőke helyi jellegzetességei hogyan hatnak a helyi vidékfejlesztési aktivitásra. Woolcock (1998) elméletéből kiindulva az elemzés során megkülönböztette az összetartó társadalmi tőkét, ami a horizontális személyközi kapcsolatokat (családi, szomszédsági viszonyokat) írja le; az összekötő társadalmi tőkét, amely a horizontálisan kapcsolódó csoportok közötti kapcsolatra utal; és az összekapcsoló társadalmi tőkét, ami a vertikális kapcsolatokat írja le. Eredményei szerint egyes társadalmi tőkefajták (összetartó, összekötő társadalmi tőke) pozitívan hatnak a vidékfejlesztési teljesítményre, míg másoknak (összekapcsoló társadalmi tőke) nincs, vagy esetleg negatív hatásuk van.

A kapcsolathálózat-elemzés metodológiai eszközei sem a hazai, sem az európai vidékszociológiában nem terjedtek el. A hazai hálózat-kutatók közül is csak kevesen fordultak a vidék kérdésköre felé. Leginkább Letenyei László nevéhez köthető a módszer vidékszociológiai alkalmazása, ő számos írást jelentetett meg a témában, melyek közül módszertani sokszínűségében kiemelkedik *A rendszerváltás után: Falusi sorsfordulók a Kárpát-medencében* című kötetben megjelent tanulmánya, amelyben Letenyei (1999) a kapcsolathálózatok makro- és mikroszintű elemzését egyaránt alkalmazta arra keresve a választ, hogy a rendszerváltást követően milyen csatornák mentén szerveződik újjá a falusi társadalom. Eredményei szerint a falusi társadalomban jelentős csoportképző tényező a mentális tér, a falu térbeli tagozódása, amelyhez szubjektív sztereotípiák is társulnak. A mikroszintű elemzések, a háztartások ego-hálójának vizsgálata alapján pedig elmondható, hogy a betelepülők csoportja kitűnik a többi társadalmi csoport közül, kevésbé ágyazódott be a hagyományos közösségbe, könnyebben lépi át a mentális tér határait, gyengébb kötéseik pozitívan hatnak gazdasági tevékenységükre, innovációs készségükre. A számos kapcsolathálózat-elemzési technikát felhasználó vizsgálat eredményei azt mutatják, hogy a rendszerváltást követően a falusi társadalom a hagyományos paraszti társadalomra jellemző erős kötéseik mentén szerveződik újjá. Letenyeihez hasonlóan Csizmadia Zoltán (2008) is a hálózat-kutatás módszereit alkalmazta a társadalmi kapcsolatok elemzésére a szlovák-magyar határtérségben. A kapcsolati tőke térbelisége kapcsán megállapította, hogy a kontaktusok a nagyvárosok és határmenti térségi centrum településeken sűrűsödnek. Az elemzései azt mutatják, hogy a kapcsolati tőke kiterjedtségét és összetételét alapvetően az iskolai és foglalkozási háttér és nem a lakóhely regionális elhelyezkedése befolyásolja.

Több kutatás szerint (pl. Laschewski et al. 2002) a helyi társadalmakba kívülről érkező szereplők különösen aktívak az új hálózatok létrehozásában. A külső szereplők tömeges megjelenése előtt a vidéki helyi társadalmak a szoros rokonsági kapcsolathálókkal, a térbeli közelséggel és szomszédsággal, az erős kooperációs készséggel és a mezőgazdasági orientációval voltak jellemezhetőek (Harper 1989). Elsőként Pahl (1966) mutatott rá arra, hogy a középosztálybeliek tömegesebb megjelenése a lokális társadalmakban sokkal összetettebb osztályszerkezet kialakulásához vezetett. Mindezek pedig az új társadalmi intézmények és társulások létrehozásán keresztül járulnak hozzá a hagyományos helyi társadalom kicserélődéséhez. Az új intézmények és társulások változatos formákban jelenhetnek meg, amelyek különösen nyitottak az új hálózatokban való részvételre (Wittel 2001). A hagyományos vidéki közösségeket növekvő arányban váltják fel azok a hálózatok, amelyekben az egyének megosztott érdekeik szerint vesznek részt.

Ray (2001) szerint az Európai Unió fejlesztési politikája egy olyan koordinált rendszer, amelyben a piaci mechanizmusok mellett a szervezés és redisztribúció a legfontosabb integráló elv. A fejlesztések alapját a sokasodó helyi és regionális hálózatok jelentik, amelyeken keresztül a fejlesztési eszközök áramlanak. A helyi közösségek kapacitásának tehát kulcsszerepe van a vidékfejlesztés eredményességében.

A fentiek alapján azt láthatjuk, hogy a vidéki, lokális közösség esetében a közösség integrációs mechanizmusai nagyon sokféle módon megragadhatóak a vidékreprezentációk és -képzetek alakulásától a fejlesztéspolitikai hálózatokon át a kisközösségek, megtartó közösségek formálódásáig. Mindezek alapján úgy véljük, hogy egy vidéki kistelepülés (falu vagy kisváros) megfelelő vizsgálati területe lehet egy a közösség integráló szerepét elemző kvalitatív kutatásnak, amely a közösségi integrációt nem csupán az egyén (mikroszint), hanem a lokalitás (mezoszint) szintjén is értelmezni kívánja a közösségi részvétel és lokális identitás elemzésén keresztül.

### ÖSSZEGZÉS: A KÖZÖSSÉGEK INTEGRÁLÓ SZEREPÉNEK KUTATÁSA FELÉ

A fentiekben ismertetett szakirodalom a kvalitatív esettanulmányoktól a *survey* típusú felméréseken és diskurzuselemzéseken át a hálózatelemzésig nagyon sokféle módszerrel elemzi a helyi és megtartó közösségeket. A vizsgálandó témák közül kiemelkedik a közösségek identitásformáló szerepe, valamint a részvétel és kirekesztődés kérdése és következményei a helyi társadalmak működésére és fejlődésére vagy fejleszthetőségére. Ez alapján a lokális közösségek alapvető integráló mechanizmusaként a lokális vagy közösségi identitásformálást valamint a közösségi részvételt határozzuk meg.

Mindezek alapján az integrációt a közösségek esetében a következő témák és témacsoportok alapján konceptualizáljuk: (1) a közösségek identitásformáló szerepe, (2) a közösségi részvétel vagy kirekesztődés, (3) közösségi ideáltípusok elterjedtsége, (4) megtartó közösségek és helyi közösségek integráló szerepe, (5) közösséggel kapcsolatos értékek, képzetek integráló szerepe. Mindezek vizsgálata a kvalitatív és kvantitatív kutatási módszerek alkalmazását egyaránt megköveteli.

A lokális közösségek integrációs mechanizmusainak kvalitatív vizsgálatához – a fentiekben ismertetett szakirodalom alapján is – legalkalmasabbnak a kvalitatív esettanulmány módszerét tekintjük, amely egy adott település többféle kisközösségének vizsgálatán (mikroszint) keresztül elemzi a lokális közösség és lokális identitás integrációs mechanizmusait (mezoszint). A helyi kisközösségek valamint a lokális közösség kulcsszereplőinek

vizsgálatán keresztül megragadhatóvá válik az egyén és közösség, a kisközösség és helyi közösség kapcsolata, valamint az, hogy a lokális térben milyen közösségi integráló és dezintegráló folyamatok azonosíthatóak.

Egy kvalitatív kutatás esetében a fentiek alapján egy vidéki mikrotérségben végzett kutatás célja a helyi közösségszerveződés feltárása kell, hogy legyen. Azaz, hogy a helyi kisközösségek (megtartó közösségek, kulturális szervezetek, klubok stb.) hogyan, milyen formában hozzák létre a lokális közösséget (integrálódnak lokális közösséggé). Mi jellemzi a lokális közösséget, mik a fő jellemzői a helyi közösségépítésnek, melyek a fő tevékenységeik, milyen tevékenységeken keresztül válik láthatóvá illetve milyen tevékenységeken keresztül képes bevonni a helyi lakosságot? Milyen kisközösségek válhatnak a lokális közösség integráns részévé, miért, és melyek azok, amelyek nem, és miért? A lokális közösség a helyi társadalom mely csoportjainak érdekeit, értékeit integrálja leginkább, melyek azok, amelyek kimaradnak? Hogyan járul hozzá a helyi közösség a lokális identitás kialakulásához? Melyek a fő elemei ennek az identitásnak? A helyi közösségek vizsgálatával tehát célunk a társadalmi bevonódás és kirekesztődés feltárása egy adott közösségen belül illetve kívül, azaz a helyi társadalom vonatkozásában. Hogyan integrál egy közösség egyeseket illetve hogyan rekeszt ki másokat? Célunk a társadalmi bevonódás és kirekesztődés mechanizmusainak feltárásával az integrációs folyamatok vizsgálata a lokális, helyi közösségekben.

## HIVATKOZÁSOK

- A. Gergely A. (1996) *Kisebbségi tér és lokális identitás (II.)*. Budapest: MTA PTI. Elérhető: <http://mek.oszk.hu/10600/10663/10663.htm#3> [Letöltve: 2014-03-12].
- A. Gergely A. (2005) Falupolitika – faluantropológia. In Bognár L. – Cszimady A. – Tamás P. – Tibori T. szerk. *Nemzetfelfogások 3. Falupolitikák*. Budapest: Új Mandátum Kiadó – MTA Szociológiai Kutatóintézet, 108–117.
- Albert F. – Dávid B. (2015) Mikromilió integrációs megközelítésben. *socio.hu* 4, ebben a számban. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2015.4.1>.
- Bajmócy P. (2002) A „vidéki” szuburbanizáció Magyarországon, Pécs példáján. *Tér és Társadalom*, 2–3, 323–330.
- Baker, S. – Brown, B. J. (2008) Habitus and homeland: educational aspirations, family life and culture in autobiographical narratives of educational experience in rural Wales. *Sociologia Ruralis*, 1, 57–72. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00449.x>.
- Bauman, Z. (2000) *Seeking Safety in an insecure world*. Cambridge: Polity.
- Bausinger, H. (1995) *Népi kultúra a technika korszakában* Budapest: Osiris.
- Bell, D. (2006) Variations on the rural idyll. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage, 149–160.
- Bíró Z. – Gagy J. – Péntek J. (1987) *Néphagyományok új környezetben. Tanulmányok a folklorizmus köréből*, Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.
- Boda T. (2007) A közösségek szerepe a vidékfejlesztésben. *Szolnoki Tudományos Közlemények XI.*, Szolnok.
- Boyle, P. – Halfacree, K. (eds.) (1998) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley.
- Bruckmeier, K. – Tovey, H. (2008) Knowledge in Sustainable Rural Development: From Forms of Knowledge to Knowledge Processes. *Sociologia Ruralis*, 3, 313–329. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00466.x>.
- Caftanzoglou, R. – Kovani, H. (1997) Cultural identities and integration in rural Greece. *Sociologia Ruralis*, 2, 240–254. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.1997.tb00048.x>.
- Castells, M. (2006) *Az identitás hatalma. Az információ kora: Gazdaság, társadalom és kultúra II.* Budapest: Gondolat – Infonia.
- Cloke, P. – Phillips, M. – Thrift, N. (1998) Class, colonisation and lifestyle strategies in Gower. In Boyle, P. – K. Halfacree (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley, 166–185.
- Cloke, P. – Goodwin, M. – Milbourne, P. (1998) Inside looking out, outside looking in. Different experiences of cultural competence in rural lifestyles. In Boyle, P. – Halfacree, K. (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley, 134–150.
- Csapák A. (2007) Az átalakuló Nagykovácsi. *Tér és társadalom*, 2, 109–116.
- Cszimadia Z. (2008) Társadalmi kapcsolatok a szlovák–magyar határtérségben. *Tér és Társadalom*, 3, 27–50.
- Csurgó B. – Kovách I. – Megyesi B. (2009) Helyi hálózatok Európában és Magyarországon *Politikatudományi Szemle* 2, 120–141.
- Csurgó B. (2007) Képek és képzetek a mai magyar vidékről In Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, 45–67.
- Csurgó B. (2013) *Vidéken lakni és vidéken élni. A városból vidékre költözők hatása a vidék átalakulására: a város környéki vidék*. Budapest: MTA TK Szociológia Intézet – Argumentum.
- Csurgó B. (2014) A vidék nosztalgiája. Kulturális örökség, turizmus- és közösségszervezés három észak-alföldi kistérségben. *socio.hu*, 2, 1–20. <http://dx.doi.org/10.18030/socio.hu.2014.2.1>
- Csurgó B. – Kovách I. – Kucerová, E. (2008) Knowledge, Power and Sustainability in Contemporary Rural Europe. *Sociologia Ruralis*, 3, 292–312. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2008.00461.x>.
- Derzken, P. (2008) *The politics of rural governance. Case studies of rural partnership in the Netherland and Wales*. Wageningen: Wageningen University.
- DuPuis, E. M. (2006) Landscapes of desires? In Cloke, P. J. – Marsden, T. – Mooney, P. H. (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage, 124–132.
- Durkheim, E. (2001) *A társadalmi munkamegosztásról*. Budapest: Osiris.
- Fejős Z. – Szijártó Zs. szerk. (2002) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli medencéből*. Budapest: Néprajzi Múzeum.
- Fielding, S. (1998) Indigeneity, identity and locality: Perspectives on Swaledale. In Boyle, P. – Halfacree, K. (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*. Chichester: Wiley, 151–165.
- Forray K. – Varga A. (2011) Inklúzió a felsőoktatásban. Pécs: Pécsi Tudományegyetem BTK. Elérhető: [http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/inkluzio\\_a\\_felsooktatásban/index.html](http://janus.ttk.pte.hu/tamop/tananyagok/inkluzio_a_felsooktatásban/index.html). [Letöltve: 2014-06-15].

- Giddens, A. (1998). A harmadik út. Budapest: Agóra Marketing Kft, 94–95.
- Giddens, A. (1991) *Modernity and Self-Identity. Self and Society in the Late Modern Age*. Cambridge: Polity.
- Gorman, M. (2002) „Közösség” Európában. *Parola* 2. Elérhető: [http://www.kka.hu/\\_Kozossegi\\_Adattar/PAROLAAR.NSF/cimsz/C6680463D75B03CBC1256C4D00395D74?Open](http://www.kka.hu/_Kozossegi_Adattar/PAROLAAR.NSF/cimsz/C6680463D75B03CBC1256C4D00395D74?Open). [Letöltve: 2014-06-15].
- Granovetter, M. (1995) A gyenge kötések ereje. In Angelusz R. – Tardos R. (szerk.) *Társadalmak rejtett hálózata*. Budapest: Új Mandátum.
- Halfacree, K. (2006) Rural space: constructing a three-fold architecture. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage, 44–62.
- Hankiss E. (1983). Közösségek válsága és hiánya. In *Társadalmi csapdák – Diagnózisok*. Budapest: Magvető, 226–227.
- Hardi T. (2002) Szuburbanizációs jelenségek Győr környékén. *Tér és társadalom*, 3, 57–84.
- Harper S. (1989) The British rural community: an overview of perspectives. *Journal of Rural Studies*, 2, 161–184. [http://dx.doi.org/10.1016/0743-0167\(89\)90044-2](http://dx.doi.org/10.1016/0743-0167(89)90044-2).
- Horváth A. (2009) *Egyén és közösség, avagy a fogalmak tartalomváltozásai*. [Online.] OFI. Elérhető: <http://www.ofi.hu/tudastar/egyen-kozosseg-avagy>. [Letöltve: 2014-06-15].
- Jetzkowitz, J. – Schneider, J. – Brunzel, S. (2007) Suburbanisation, mobility and the 'good life in the country': a lifestyle approach to the sociology of urban sprawl in Germany. *Sociologia Ruralis*, 2, 148–171. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2007.00431.x>.
- Kelemen E. – Megyesi B. – Nagy Kalamász I. (2007) A tudásinterakció szerepe a vidéki térségek fenntartható fejlődésében. In Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak*. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, 121–136.
- Kis K. (2006) A társadalmi tőke mint a társadalmi és gazdasági folyamatokat befolyásoló erőforrás. *Agrártudományi Közlemények*, 20, 69–73.
- Klijn, E. H. (1997) Policy networks: an overview. In Kickert, W. – Klijn, E. H. – Koppenjan, J. (eds.) *Managing complex networks: strategies for the public sector*. London: SAGE Publications.
- Kopp M. – Skrabski Á. (2008) *A bizalom mint a társadalmi tőke központi jellemzője*. Elérhető: <http://vigilia.hu/regihonlap/2008/10/skrabski.htm> [Letöltve: 2014-06-15].
- Kopp M. – Skrabski Á. (2008) Kik boldogok a mai magyar társadalomban? In Kopp M. (szerk.) *Magyar lelkiállapot*. Budapest: Sémelweis Kiadó, 73–80.
- Kovách I. – Kristóf L. (2007) Közvetítő szereplők a vidéki javak és szolgáltatások piacán. In Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, 105–120.
- Kovách I. (2007) A múlt és jelen vidéképe. Bevezetés. In Kovách I. (szerk.) *Vidék- és falukép a változó időben*. Budapest: Argumentum, 7–11.
- Kovács É. (2007) A közösségtanulmányoktól a lokalitás megismeréséig. In Kovács É. (szerk.) *Közösségtanulmány. Módszertani jegyzet*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE BTK Kommunikáció- és Médiatudományi Tanszék, 7–21.
- Kürti L. (2000) A puszta felfedezésétől a puszta eladásáig. Az alföldi falusi-tanyasi turizmus és az esszencializmus problémája. In Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Turizmus és kommunikáció*. Budapest – Pécs: Néprajzi Múzeum – PTE Kommunikáció Tanszék, 112–129.
- Laschewski, L. – Phillipson, J. – Gorton, M. (2002) The facilitation and formalisation of small business networks: evidence from the North East of England. *Environment and Planning C: Government and Policy*, 20, 375–391. <http://dx.doi.org/10.1068/c0066a>.
- Lee, J. – Árnason, A. – Nightingale, A. – Schucksmith, M. (2005) Networking: Social Capital and Identities in European Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 3, 269–283. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2005.00305.x>.
- Légmán A. (2012) Közösség-képek. In Kovách I. – Dupcsik Cs. – P.Tóth T. – Takács J. (szerk.) *Társadalmi integráció a jelenkori Magyarországon*. Budapest: Argumentum Kiadó, 357–369.
- Letenyei L. (1999) Rendszerváltozás után. In Borsos E. – Csité A. – Hella F. – Kovács R. – Letenyei L. *Rendszerváltozás után: Falusi sorsforduló a Kárpát-medencében*. Budapest: MTA PTI – Számalk, 15–48.
- Lowe, P. – Murdoch, J. – Ward, N. (1995) Networks in rural development: beyond exogenous and endogenous models. In van der Ploeg, J. D. – van Dijk, G. (eds.) *Beyond modernization: the impact of endogenous rural development*. Assen: Van Dorcum, 87–106.
- Mathieu, N. – Gajewski, P. (2002) Rural restructuring. Power distribution and leadership at national, regional and local levels: the case of France. In Halfacree, K. – Kovách, I. – Woodward, R. (eds.) *Leadership and local power in European rural development*. Aldershot: Ashgate, 122–144.

- Megyési B. (2007) A magyar lakosság vidékkel kapcsolatos attitűdjei. In Kovách I. (szerk.) *Vidékiek és városiak. A tudás és imázshasználat hatásai a vidéki Magyarországon*. Budapest: L'Harmattan – MTA PTI, 27–44.
- Megyési B. (2014) Fejlesztéspolitika helyben. A társadalmi tőke és a fejlesztéspolitika összefüggései a Vasvári és a Lengyeltóti kistérségben készült esettanulmányok alapján. *socio.hu*, 3, 100–109.
- Mormont, M. (1987) Rural nature and urban natures. *Sociologia Ruralis*, 1, 3–20.  
<http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.1987.tb00314.x>.
- Murdoch, J. (2006) Networking rurality: emergent complexity in the countryside. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. H. (eds.) *Handbook of Rural Studies*. London: Sage Publications, 171–185.
- Murdoch, J. – Marsden, T. (1994) *Reconstituting rurality: the changing countryside in an urban context*. London: Routledge.
- Murdoch, J. – Day, G. (1998) Middle class mobility, rural communities and the politics of exclusion. In Boyle, P. – Halfacree, K. (eds.) *Migration into rural areas: theories and issues*, Chichester: Wiley, 166–214.
- Murdoch, J. (2000) A New Paradigm of Rural Development. *Journal of Rural Studies*, 4, 407–419.  
[http://dx.doi.org/10.1016/s0743-0167\(00\)00022-x](http://dx.doi.org/10.1016/s0743-0167(00)00022-x).
- Pahl, R. (1966) *Urbs in Rure*. London, LSE.
- Ploeg, J. D. van der – Renting, H. (2000) Impact and potential: a comparative review of European rural development practices. *Sociologia Ruralis*, 4, 529–543. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00165>.
- Polányi K. (1976) *Az archaikus társadalom és a gazdasági szemlélet*. Budapest: Gondolat.
- Putnam, R. (1995) Bowling Alone. America's Declining Social Capital. *Journal of Democracy*, 6, 65–78.  
<http://dx.doi.org/10.1353/jod.1995.0002>.
- Ray, C. (2001) Territorial Co-operation between Rural Areas: Elements of a Political Economy of EU Rural Development. *Sociologia Ruralis*, 3, 279–295. <http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00183>.
- Ray, C. (1998) Culture, intellectual power and territorial rural development. *Sociologia Ruralis*, 1, 3–21.  
<http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00060>.
- Rhodes, R. (2000) Governance and public administration. In Pierre, J. (ed.) *Debating governance*. Oxford: Oxford University Press.
- Sen, A. (2003) Társadalmi kirekesztés. Fogalom, alkalmazás és vizsgálat. *Esély*, 6, 3–22.
- Short, B. (2006) Idyllic ruralities. In Cloke, P. – Marsden, T. – Mooney, P. (eds.) *Handbook of rural studies*. London: Sage, 133–148.
- Shortall, S. (2004) Social or Economic Goals, Civic Inclusion or Exclusion? An Analysis of Rural Development Theory and Practice. *Sociologia Ruralis*, 1, 109–123. <http://dx.doi.org/10.1111/j.1467-9523.2004.00265.x>.
- Shucksmith, M. – Chapman, P. (1998) Rural Development and Social Exclusion. *Sociologia Ruralis*, 2, 225–242.  
<http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00073>.
- Shucksmith, M. (2000) Endogenous Development, Social Capital and Social Inclusion. *Sociologia Ruralis*, 2, 208–218.  
<http://dx.doi.org/10.1111/1467-9523.00143>.
- Sik D. (2013) Giddens modernizációelmélete. *Replika*, 1, 97–112.
- Sjöblom, S (2006) Towards a projectified public sector – project proliferation as a phenomenon In Sjöblom, S. – Andersson, K. – Ecklund, E. – Godenhjelm, S. (ed.) *Project proliferation and governance*, Helsinki: Helsinki University Press, 9–33.
- Szijártó Zs. (2002) Turizmus és regionalizmus a Káli medencében. Egy kutatás tapasztalatai. In Fejős Z. – Szijártó Zs. (szerk.) *Egy tér alakváltozásai. Esettanulmányok a Káli medencéből*. Budapest: Néprajzi Múzeum, 7–21.
- Tamáská M. (2011) *A vidéki tér emlékezete: Az építészeti formaképződéstől a kulturális örökségalkotásig*. Budapest: Martin Opitz Kiadó
- Tömpe F. (2007) *A társadalmi tőke mértékének és hatásának vizsgálata a farmgazdaságok körében*. Elérhető: [www.avacongress.net/ava2007/presentations/nkfp1/4.pdf](http://www.avacongress.net/ava2007/presentations/nkfp1/4.pdf) [Letöltve: 2014-04-12].
- Tönnies, F. (1983) *Közösség és társadalom*. Budapest: Gondolat.
- Utasi Á. (2010) Baráti közösségek és magántársaságok – a közélet iskolái. In Utasi Á. (szerk.) *Közösség és közélet. Politikatudományi Tanulmányok*. Budapest: MTA Politikatudományi Intézet.
- Vályi G. (2004) Közösségek hálózati kommunikációja. [Online.] Elérhető: <http://www.mtapti.hu/mszt/20044/003.pdf>. [Letöltve: 2014-06-15].
- Van Rees, W. (1991) *Neighbourhoods, the State, and Collective Action*. [Online.] Elérhető: <http://cdj.oxfordjournals.org/content/26/2/96.full.pdf+html>. [Letöltve: 2014-06-15].
- Vercseg I. (1993) KÖZÖSSÉG Eszme és valóság. *Parola Füzetek*. [Online.] Elérhető: [http://www.kka.hu/\\_Kozosseg\\_Adattar/Azadatt.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/7a5b2b352c0caf4485256640006a09c3?OpenDocument](http://www.kka.hu/_Kozosseg_Adattar/Azadatt.nsf/1c4dc4b986e230d1c1256a08003a235e/7a5b2b352c0caf4485256640006a09c3?OpenDocument). [Letöltve: 2014-06-15].

Vercseg I. (2004): A társadalmi tőke (social capital) mérése magyarországi településeken. *Parola*, 3, 10–15.

Wittel, A. (2001) Towards a network sociality. *Theory, Culture and Society*, 18: 51–76.  
<http://dx.doi.org/10.1177/026327601018006003>.